

Received: 27.01.2020

Accepted: 17.02.2020

Published: 14.06.2020

JOTS, 4/2, 2020: 778-782

**MORIYASU, T. Corpus of the Old Uighur Letters from the
Eastern Silk Road, Berliner Turfantexte XLVI, Brepols
Publishers, Turnhout (Belgium), 2019, 304 pp.+Plate XVII,
ISBN: 978-2-503-58708-0**

Erdem UÇAR

Friedrich-Schiller-Universität Jena (Jena/Germany)
E-mail: erdem.ucar@uni-jena.de

Berliner Turfantexte serisinin 46. cildi olan eser, sivil Uyгурca parçalar arasında önemli bir yer tutan Eski Uyғurca mektupların neşri üzerinedir. Kitapta neşredilen belgeler aslında yazarın daha önce Japonca ve İngilizce olarak yayımladığı makalelerine dayanmaktadır. Yazar, elimizdeki kitabında belgelerin tasnifini yeniden yapıp belgelerin okunuşlarını revize etmiş ve belgelerin paleografik özelliklerini incelemesine dâhil etmiştir.

Yazar, Uyғurca mektupların coğrafyasını “Eastern Silk Road” [Doğru İpek Yolu] olarak tespit etmektedir. Bu terimle modern dönem öncesi merkezî doğu Avrasya kast edilmektedir.

I. Introduction (s. 9-16) bölümünde I.1’de (s. 9) ilk olarak elimizdeki kitapla yazarın daha önceki çalışmaları arasındaki farka değinilmiş, sonra I.2’de (s. 9-10)

mektupların seçiminde kullanılan ölçütler kısaca açıklanmış ve ardından I.3'te (s. 10-11) mektupların tarihî dönemi ile ait oldukları dinî çevrelerden bahsedilmiştir. Yazar, Uygurların kullandığı yarı eğik ve tam eğik yazıya göre metinlerin tarihlendirilmesinin mümkün olduğunu düşünmektedir. Buna göre, yarı eğik yazı X.-XI. ve tam eğik yazı da XIII-XIV. yüzyıllarda kullanılmış olmalıdır. Uygurca mektuplar da buna göre erken döneme (X.-XI. yüzyıl) ve geç döneme (XIII-XIV. yüzyıl) aittir. Ayrıca yarı eğik yazının kullanıldığı Manici çevreye ait mektuplar Burkancı çevreye ait mektuplardan fazladır, ama tam eğik yazıyla yazılan geç dönemdeki mektuplar çoğunlukla Burkancı çevrenin ürünüdür. Sayısı fazla olmayan Hıristiyan Uygurlara ait mektupların iki dönemde de görülebileceği söylenmiştir.

I.4 numaralı kısımda (s. 11-13) mektuplar tasnif edilirken parçalardaki çeşitli anahtar terimler kullanılmıştır: *yarlıq, ötüğ, söz, sav ve esengü*. Buna göre, Eski Uygurcadaki mektup tipleri şöyle tasnif edilmiştir:

1. Tip A: Alt düzeydeki birinin üst düzeydeki kişiye yazdığı mektup, *yarlıq* form (*yarlıqım, yarlıqımız, yarlıq bitigim, yarlıq bitigimiz*).
2. Tip B: Alt düzeydeki birinin üst düzeydeki kişiye yazdığı mektup, *ötüğ* form (*ötüğüm, ötüğümüz, ötüğ bitigim, ötüğ bitigim*).
3. Tip C: Üst düzeydeki birinin alt düzeydeki kişiye yazdığı mektup, *esengü* form (*esengü, esengümüz, esengü bitigim, esengü bitigimiz*).
4. Tip D: Herhangi bir düzeydeki birinin herhangi bir düzeydeki kişiye yazdığı mektup, *sav/söz* form (*savım, savımız, sözüm, sözümüz*).
5. Tip E: Herhangi bir düzeydeki birinin herhangi bir düzeydeki kişiye yazdığı mektup, *bitig* form (*bitigim, bitigimiz*).

Yazar, I.5 numaralı kısımda (s. 13-15) mektupların bulunma yerleri hakkında kısaca bilgi verdikten sonra, I.6'da (s. 15) neşrindeki yazıçevrim sisteminde, I.7'de (16) neşrinde kullandığı işaretlerden ve I.8'de (s. 16) mektupların kâğıt özelliklerinden kısaca bahsetmiştir.

Kitapta uygulanan yazıçevrim sistemi üzerinde kısaca durmak istiyorum. Eserde, yazıçevrim sistemi için küçük değişikliklerle birlikte Berlin ekolünün benimsendiğini söylenmektedir. Açıkça söylemem gerekirse yazarın benimsediği yöntem okuyucunun gözünü yormakta ve metnin aslıyla irtibatını zorlaştırmaktadır. Mesela, “+” işareti birleşik yazılan, ama ayrı olması gereken ekler için, “-” işareti ise ayrı yazılan ekler için kullanılmıştır. Neşirde “+” ve “-” işaretini gören okuyucu ilk bakışta bunlara kolaylıkla anlam verememektedir. Diğer taraftan, orijinal metinde yazılmayan ünlüler ve ünsüzler yazıçevrimde altı çizili olarak gösterilmiştir, ancak bu uygulamada bazen tutarsızlıklar oluşmuştur. Mesela, *amrak* ve *teşri* kelimelerinde ilk hecedeki ünlülerin altı çizilmiştir. Bence iki imlâ aynı değildir, zira ilkinde /a/’nın tek *elif* ile yazımı sözkonusu iken, ikincisinde hiç yazılmayan bir ünlü sözkonusudur. Yazarın bu tür uygulamalara başvurusunun nedeni aslında harfçevrim ve yazıçevrimi birleştirerek neşirinde göstermek istemesinden kaynaklanmaktadır. Eğer parçaların harfçevrimi ve yazıçevrimi ayrı olarak verilebilmiş olunsaydı, bu tür karışık uygulamalara başvurulmasına belki gerek kalmayacaktı.

Eserin II. bölümünde (s. 19-203), tasnif sırasına göre mektupların yazıçevriminin yapıp açıklamalarla beraber İngilizceye tercüme edildiği görülmektedir.

Neşirdeki bazı noktalara kısaca dikkat çekmek istiyorum.

Bazı mektuplarda geçen *yini yinik* (sic!) *mü* ibaresinin “Is your (lit. his) body light (unburdened)?” (s. 31) şeklinde tercüme edildiği görülüyor. Yazar, *yénik*’e ‘hafif, yüksüz’ anlamı vermiştir. Ancak burada *yénik* ‘rahat, huzurlu’ gibi bir anlamda olmalıdır. İngilizcede mesela *easy* ‘kolay, hafif, rahat’ anlamlarına geliyor. Mektuplarda da *yénik*’in belki ‘easy’ ile tercüme edilmesi daha doğru olabilir.

COUL no 30/4’teki *yogunsıg bol-* ‘to be impudent’ ile anlamlandırılmıştır (s. 53). Bu anlamlandırmada, daha önce TEZCAN-ZIEME’nin *yogunsıg*’a verdiği ‘aufdringlich’ (1971: 456) anlamı etkili olmuştur, ancak Eski Türkçede *yogun* ~ *yogan* ‘thick’ anlamındadır (Clauson 1972: 904b). Mektup metninin bağlamına bakarak *ötügümüz savamız yogunsıg boltı* cümlesindeki *yogunsıg bol-*’un ‘fuzulî gibi olmak, fazlalık gibi olmak’ anlamında olabileceğini tahmin ediyorum, zira *yogun*’un

‘sık, yoğun’ anlamına bakarak *yogunsıg*’ın (< yogun+sıg) ‘fazlalık’ gibi bir anlama gelmesi mümkün gözükmemektedir.

COUL no. 38 r3’teki **AWXWL XY A LAR**¹ imlâsıyla yazılan kelime *oyul qy-alar* şeklinde okunmuş ve kelimenin *ogul*’dan farklı olarak ‘bir dine mensup talebe’ olabileceği söylenmiştir (s. 61). Eski Türkçe {+k(I)yA} küçültme ekinin ek olması münasebetiyle yazıçevrimde kelimedenden ayrılarak gösterilmesi okuyucunun kafasını karıştırmakta, naşirin {+k(I)yA}’yı bir edat gibi kabul etmiş olabileceğini düşündürmektedir. Bu nedenle ekin kelimedenden ayrılmaması gerekiyor. Diğer taraftan kelimeye verilen ‘bir dine mensup talebe’ anlamı için ilave delillere ihtiyaç vardır, zira Uygurca *Daşakarmapathāvadānamālā* tercümesinde *ogulk(i)ya* ‘Kindchen, Foetus, kleiner Junge, oleine Sohn’ anlamlarıyla (Wilkens 2016/II: 1021b) kaydedilmiştir.

COUL no. 152 3’teki *erençü* hakkındaki notta (s. 161-162), kelimenin ‘erkeklerle özgü uzun bir ceket’ anlamında olduğu söylenmiştir. Yazar, RÖHRBORN’un ‘erkeklerle özgü pantolon’ anlamlandırmasına karşı çıkıp RÖHRBORN’un da fikrini değiştirerek kelimeyi *artçu* olarak kabul ettiğini ifade etmiştir. *Uigurisches Wörterbuch*’un isimler serisinin ilk cildinde sadece *Maitrisimit*’teki *erençü* değiştirilip *artçu* yapılmış (2015: 268), ama daha sonra *erençü* maddesinde bu fikirden vazgeçilip *artçu* diye bir kelimenin olmadığı söylenmiştir (2017: 224). Yani yazarın iddia ettiği gibi bir fikir değişikliği yoktur, çünkü *erençü* *Maitrisimit* dışında başka yerlerde de geçmektedir. Kelimenin ‘pantolon’ veya ‘ceket’ anlamında mı olduğu meselesine gelince, *Uigurisches Wörterbuch*’ta kelimenin Çince 褙 *mou* ‘the dress above the waist’ (Giles 1964: 8037) karşılığına dayanılarak ‘pantolon’ anlamı benimsenmişti. Üstelik *Xuanzang Biyografisi*’nin VI. cildinde *erençü ton* ifadesi geçer. Buna göre, *ton*’un bel üstü bir kıyafet olma olasılığı epey düşüktür. Dolayısıyla *Uigurisches Wörterbuch*’taki öneri daha kabul edilebilir durumdadır.

III. bölümde neşrin dizinli sözlüğü (s. 205-239), IV. bölümde şahıs adları dizini (s. 243-248) bulunmaktadır. V. bölümdeki *Appendix* (s. 249-251) kısmında Şahan isimli şahıs adı hakkında kısa bir açıklama yapılmıştır. VI. bölümde (s. 253-

¹ Harfçevrim işaretleri için bk. Uçar 2020.

258) eserdeki kısaltmaların ve VII. bölümde de (s. 259-276) kaynakların listesi verilmiştir. VIII. bölümde (s. 277-286) parçaların metin tekabül listesi, IX. bölümde (s. 287) birleştirilen parçaların listesi sunulmuş ve son bölüm olan X. bölümde de (s. 288-304) birleştirilen parçaların renkli resimleri verilmiştir.

Eski Uygurca mektuplar daha önce yazar veya başkaları tarafından neşredilmiş olsa da belgelerin bir kitapta topluca sunulması isabetli olmuştur. Eser, Eski Uygur filolojisine önemli bir katkı sunacaktır. Ayrıca, mektup metinlerinin neşrinin Uygurların sosyal ve kültürel tarihlerinin aydınlatılmasında çok işe yarayacağını da belirtmeliyiz.

Kaynakça

CLAUSON, Sir G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish*, Oxford: Oxford University Press.

GILES, A. H. (1964). *A Chinese-English Dictionary I-II, Second Edition (Revised & Enlarged)*. Shanghai-London 1912, Shanghai-London: Kelly and Walsh), Taipei: Literature House.

RÖHRBORN, K. (2015). *Uigurisches Wörterbuch, Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasie II/1: a-asvık*, Stuttgart: Franz Steiner Verlag.

RÖHRBORN, K. (2017). *Uigurisches Wörterbuch, Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasie II/2: aš-äzüık*, Stuttgart: Franz Steiner Verlag.

TEZCAN, S. & P. ZIEME (1971). "Uigurische Brieffragmente", *Studia Turcica*, Ed. L. Ligeti, Akadémia Kiadó, Budapest: 451-460.

UÇAR, E. (2020). "Türkiye'deki Eski Uygurca Metin Neşirleri İçin Kullanılacak Harfçevrim ve Yazıçevrim Kılavuzu", *Journal of Old Turkic Studies*, 4/1: 231-250.

WILKENS, J. (2016). *Buddhistische Erzählungen aus dem alten Zentralasien, Edition der altuigurischen Daśakarmapathāvadānamālā I-II-III*, Berliner Turfantexte 37, Turnhout (Belgium): Brepols Publishers.